

Onderwijs, tact en reflectie

Inleiding

Onderwijskunst is niet zo'n gelukkig begrip, schrijft Max van Manen in een opmerkelijke voetnoot van zijn boek 'Tact of teaching, the meaning of pedagogical thoughtfulness'. Letterlijk heeft Van Manen het over 'the art of teaching' als tegengestelde van 'the science of teaching'. De term 'art of teaching' veronderstelt dat het onderwijs in de klas een 'spel', een 'toneelstuk', of andere artistieke voorstelling zou zijn. Het doel van onderwijs ligt echter niet in de artistieke kwaliteit, maar in de intenties van de pedagogische relatie tussen de leerkracht en de leerling, zo stelt hij (p.226). Deze pedagogische kern van onderwijzen is het onderwerp van het boek dat hier wordt besproken. De schrijver heeft onderzoek gedaan naar 'tact' in pedagogische situaties. Staande in de fenomenologische traditie richt hij zich op de beleving van het kind/de leerling. In zijn boek probeert Van Manen op een verhalende manier inzicht te geven in de praktijk van de pedagogiek en het belang van reflectie daarop. In deze boekbespreking geef ik een impressie van de inhoud.

Onderwijzen is opvoeden

Ouders en leerkrachten hebben in de eerste plaats een pedagogische verantwoordelijkheid. Daarmee is volgens Van Manen de essentie van een goede leerkracht (opvoeder) weergegeven. Onderzoek naar deze kern brengt hem op een gebied waar een

heeft niet te maken met het Griekse tactic (tactiek). Bij 'tact' in pedagogische situaties gaat het erom hoe het kind de relatie met de volwassene en de aanwezigheid en het handelen van de ander ervaart. Tact is een onmiddellijk weten wat goed is om te doen. Tact is gericht op de ander en tact raakt de ander (letterlijk en/of figuurlijk). In pedagogische situaties is tact asymmetrisch. De volwassene draagt de verantwoordelijkheid om het kind te 'helpen groeien'. Tact is niet een soort gevoel, maar 'to exercise tact means to see a situation calling for sensitivity, to understand the meaning of what is seen, to sense the significance of this situation, to know how and what to do, and to actually do something right' (p.146).

Tact in de praktijk

In de tweede helft van het boek gaat Van Manen verder in op wat 'pedagogische tact' in de praktijk inhoudt, wat het doet en hoe het iets doet. Een voorbeeld daarvan is dat 'tact' de persoonlijke groei en het leren van kinderen voorop stelt. Dit heeft consequenties voor de methode van onderwijzen. Kiezen we als het daarover gaat voor tijdsefficiëntie of voor de 'relevance to students' lives' (p.172)? En beseffen we hoe we door onze ogen, gebaren, voorbeelden, door spreken en zwijgen en door de sfeer (inclusief de inrichting van het lokaal) 'tactvol' bezig kunnen zijn? Veel modellen en theorieën zeggen niets over deze onderwerpen en Van Manen gaat daarom in op

Hoe verhouden de begrippen 'art of teaching' en 'tact of teaching' zich tot elkaar?

instrumentele of rationele aanpak niet toegepast kan worden. De auteur geeft aan dat er wel 'technische aspecten' aan het onderwijzen te onderscheiden zijn, zoals instructietechnieken of klassenmanagement, maar dat deze niet tot de kern behoren. Het gaat zijns inziens uiteindelijk om het pedagogisch handelen als een normatieve en relationele activiteit. Dat houdt in dat er van een leerkracht steeds wordt gevraagd om op een juiste en passende manier te reageren in pedagogische situaties. Betrokkenheid op (het leren van) het kind is daarbij van groot belang. Daarom noemt Van Manen de volgende voorwaarden voor opvoeden: liefde en zorg, hoop en vertrouwen, en verantwoordelijkheid.

Pedagogische tact

Van Manen werkt vervolgens het pedagogisch bewakende handelen als normatieve activiteit verder uit. Hij gebruikt daarbij het begrip 'tact'. Etymologisch komt 'tact' van het Latijnse tactus (aanraking). Het

de vraag hoe een leerkracht zich toch kan voorbereiden op zijn/haar verantwoordelijke taak. Eén aspect daarvan is dat een leerkracht, om tactvol te kunnen onderwijzen (opvoeden), goed moet weten welke (pedagogische) doelen hij/zij met de kinderen wil bereiken. Toch blijft er volgens Van Manen altijd een zekere 'spanning' en 'onzekerheid' bestaan. Tactvol denken en handelen is en blijft situatie- en persoonsgebonden. Maar 'even though tact is unplannable (...), one can prepare the heart and mind' (p.144).

Reflectie

Deze voorbereiding van de leerkracht op de praktijk hangt volgens de schrijver nauw samen met een proces van reflectie op het pedagogisch handelen. Tactvol handelen als essentie van goed onderwijs ontstaat niet vanzelfsprekend door bestudering van theorie of ervaringen in de praktijk. Door een systematische reflectie op de dagelijkse ervaringen kunnen we nadenken over de pedagogische tact in ons

handelen. Volgens Van Manen is dit vooral van groot belang omdat het gaat om normatieve activiteiten: Heb ik goed gehandeld? Hoe hebben de kinderen iets ervaren? Een thema dat regelmatig te vinden zal zijn in deze praktijkervaringen is het wekken van de 'interesse' van kinderen. Die interesse is bij elk kind te vinden, stelt Van Manen: 'To be a child is to live with interest' (p.198). Een tactvolle, reflectieve, leerkracht zou zich steeds moeten afvragen of hij/zij hier op de juiste manier mee is omgegaan. Vervolgens kan in toekomstige pedagogische situaties met meer 'tact' worden gehandeld.

Inspiratie

Max van Manen heeft geprobeerd om met zijn boek onderwijsmensen te inspireren en uit te nodigen tot reflectie. Mijns inziens is hij daar onder andere door het gebruik van veel herkenbare voorbeelden van pedagogische situaties in geslaagd. Door de beschrijvingen en de aangereikte begrippen kun je meer inzicht krijgen in de pedagogische situaties tijdens het werk op school. Evenals Onderwijskunst beperkt dit boek zich niet tot de 'technische aspecten' van onderwijs. Het tactvolle aansluiten bij de interesse van het kind is daar een mooi voorbeeld van. Wat betreft de nadruk op reflectie in dit boek zouden de verhalen van Onderwijskunstexempels eenzelfde rol moeten vervullen voor de schrijvers en de lezers, om hun toekomstige onderwijs te verbeteren.

The art of tactful teaching

Aan het einde van deze bespreking is nog één vraag onbeantwoord: Hoe verhouden de begrippen 'art of teaching' (Onderwijskunst) en 'tact of teaching' zich tot elkaar? Het begrip 'Onderwijskunst' heeft een zeer pedagogische inkleuring. 'Onderwijs' wordt daarin verbonden met een pedagogische grondhouding van de leerkracht. Het komt daarom niet overeen met de beschrijving die Van Manen geeft van 'the art of teaching'. Buck en Kalkman (Onderwijskunstbulletin, mei 2003) schrijven dat het woord 'kunst' binnen Onderwijskunst gebruikt wordt om 'vanzelfsprekende zaken opnieuw waar te nemen en te onderzoeken'. Zij stellen dat het onderwijs iets van spanning moet creëren om deze zaken voor het voetlicht te halen. En deze spanning kan bij uitstek via een esthetische benadering van onderwijs (inclusief het gebruik van esthetische vormen) ontstaan en zorgen voor een 'toegang tot de wereld' (zie ook J. Veldman, Onderwijskunstbulletin, mei 2004). Binnen Onderwijskunst wordt 'art' ingezet voor het 'tactful' onderwijzen. Max van Manen zou in een volgende druk van zijn boek de voetnoot verder kunnen aanvullen met een omschrijving van Onderwijskunst als 'the art of tactful teaching'.

Gegevens van het boek:

Max van Manen (1993) Tact of teaching. The Althouse Press.